

“Et necessitem”

La Biennial de Venècia havia obert camí i Morella hi va posar la màgia, aquell 1976: Renau tornava al país després del llarguíssim exili. Va connectar amb Fuster i allò que significava; però no va aconseguir, de les institucions que estrenaven vestit democràtic, el talleret que demanava per continuar-hi el seu treball. El 10 d'octubre farà 25 anys que moria Josep Renau. A Berlín.

El requeriment era del tot explícit: “Et necessitem.” Joan Fuster s'adreçava sense embuts a l'artista exiliat a Berlín per reclamar-li: “Vine.”

I continuava: “El teu *art de carrer*, assentat en una doctrina coherent i estipulat en unes tècniques experimentals, hi seria altament beneficiós. El teu estil, la teua mala llet, la racionalitat enèrgica del teu punt de partida, xocarà potser amb certes *demagògies de saló* que la ira antifranquista havia suggerit: ira segura, però de saló. El teu món és un altre: els teus plantejaments, les teues explicacions, i les imatges que has segregat. Si tornes a València, al

País Valencià, sense ‘jubilar-te’, hi podries fer una feina insòlita, gloriosa, emergent.”

I reblava, encara, el falcó de Sueca, amb característica lucidesa: “En tot cas, vine. T'ho passaràs malament. Al teu poble –a València– xocaràs amb l'hostilitat de la dreta, amb la indiferència dels progres establitzats, amb el desdeny dels esnobs pseudo-gauchistes, i amb les prudències i les perplexitats dels teus correligionaris... T'ho passaràs malament, torne a dir-t'ho. Però vine.”

Cànem, Morella i el regal. I li va fer cas. Per ganes i convenciment i

voluntat, tan bon punt se li va presentar l'ocasió, Renau va tornar. A Morella. Pilar Dolç, responsable de la galeria castellonenca Cànem, tot parlant enfilava records: “Hi volíem fer una exposició perquè era el Sexenni, l'any 1976. Joan Fuster ens havia parlat de Renau. Ens hi vam posar en contacte per demanar-li obra –un cartell, pensàvem, un fotomuntatge–. Supose que es devia informar de qui érem, va comprovar que no hi havia res de partit, i ens va respondre: ‘No sols us enviaré obra, sinó que hi vindré.’ Per a nosaltres va ser un regal.”

Tot just feia dos anys que havien engegat la galeria. Amb tota la modèstia del món, amb tota la il·lusió “i sense cèntims”, que tampoc no van arribar d'enlloc malgrat les promeses, van emprendre el projecte que havia de dur fins a la capital dels Ports els creadors valencians més capdavanters del moment. Renau inclòs. Aquells anys 70 en ebullició van fer possible el que avui seria difícil d'imaginar: Cànem va comptar amb “l'altruisme dels artistes” i amb la col·laboració “de tot un seguit de joves de la ciutat que s'hi van abocar: ens ajudaven si calia agranar, fer guàrdia perquè la gent no tocara les obres, trobar lloc per instal·lar tantes persones com van fer cap a Morella en saber que hi venia Renau...”

Des de l'Ajuntament, encara franquista, s'inventaven entrebancs (“ens tancaven les torres de Sant Miquel, on hi havia l'exposició, i ens n'amagaven la clau. Deien que allò era perillós per a la gent”), s'intentaven interdiccions (“havíem programat unes xerrades de Renau: ens van prohibir que parlara. Els vàrem dir que ells mateixos, que enviaren la guàrdia civil i que ho intentaren quan fórem tots allà. I, amb la guàrdia civil a la porta, Renau va parlar, és clar. Va projectar les seues obres. De punter, per anar assenyalant, va utilitzar el que havíem pogut trobar: una canya de pescar. Va ser bonic”), i etcètera: la mostra va ser tot un èxit: “Hi havia molta, molta gent”.

I Josep Renau va tenir una immersió directa, per la via del barroquisme i l'exuberància del sexenni morellà, a les pulsions de la seva terra: “Cada dia hi havia processó, cada dia bandes de música –continua Pilar Dolç–. I allà ens tenies a nosaltres, au, a la processó

darrere de Renau, que n'estava entusiasmat. Ens deia que li recordaven el Corpus de València, la seua infantesa, els pares...". I aleshores Pilar evoca el Renau proper que va conèixer en aquells dies de sexenni i art: "Ens va fer viure uns moments molt bonics. Era una persona molt simpàtica; molt loquaç; molt de les noies, també; molt vital; molt valencià: com si no haguera perdut res, ni l'accent: tenia un valencià magnífic, i un grandíssim amor pel país. Va ser una llàstima que no es poguera quedar ací."

'Ni turista, ni jubilat'. Amb aquest títol signava Josep Renau un article a la revista *València Semanal*: hi explicava que el seu espai vital s'havia ja invertit ("ara és a l'inrevés: me'n vaig *allà* de visita –de visita de treball, és clar") i hi explicitava la voluntat d'establir-se al País Valencià. No de qualsevol manera, però: "Jo no sabia continuar vivint a la meua pròpia terra com a turista o com a jubilat. I les condicions materials que m'han de permetre treballar i lluitar aquí al vostre costat i potser també amb vosaltres no s'han resolt encara, malgrat els esforços de tants amics entranyables. Espero que l'any vuitanta siga decisiu per a aquestes noves perspectives de la meua vida."

Resseguir aquells anys de retorn intermitent de Josep Renau, de projectes i convenciments i esforços per fer-los factibles i estables deixa un amarg regust de boca. Amics, intel·lectuals, gent de la cultura i el país hi varen insistir; el mateix Renau s'hi va enganxar fins a convèncer-se'n; molta gent s'hi va il·lusionar. Tanmateix, els qui

tenien els mitjans per a fer-ho possible van mirar, discretament, cap a una altra banda.

Doro Balaguer, artista i polític i amic de Renau (el va conèixer l'any 1959 en un congrés del Partit Comunista, a Praga: "Jo hi anava de clandestí; se'm va acostar i em va dir: 'Quan tornes a casa, li fas un abraç a ton pare.' Em va deixar clavat. Ells eren amics d'abans

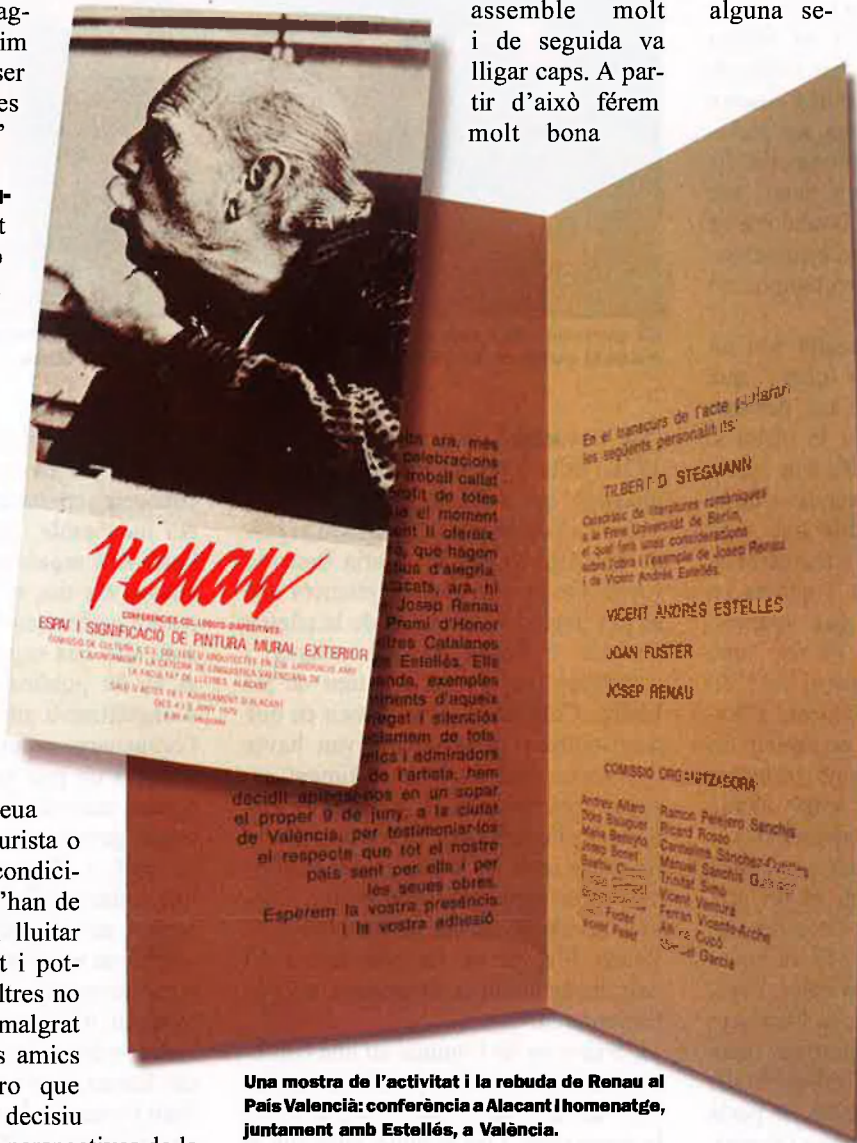
de la guerra, jo m'hi assemble molt i de seguida va lligar caps. A partir d'això férem molt bona

més que vàrem fer la Fundació. Però de la part oficial diguem que no n'hi va haver gaire."

Balaguer també va participar al viatge formal a Berlín, amb el director general de cultura del govern espanyol –UCD– inclòs. Juntament amb Eliseu Climent i l'arquitecte Ricard Roso, visitaren Renau per mirar de formalitzar-ne la tornada. "I d'allà ens en venim amb la idea que cal que torne amb alguna se-

guretat, amb alguna cosa estable." Ni turista, ni jubilat: d'entrada hi havia hagut recollida de fons per pagar-li pis i menjar ("érem Doro, Roso, [Vicent] Ventura, jo... –recorda Climent–: hi posàvem un tant i així tenia un mínim per a viure"), però Renau no podia permetre que aquella situació s'allargués: volia treballar a València i mantenir-se de la seva feina, compartir coneixements i creativitat. "Ell s'imaginava una espècie de taller renaixentista, per treballar-hi amb artistes joves", apunta Climent. I és que no tornava "amb una maleta i la inspiració", havia ironitzat ell mateix, el 1978: "Amb el temps he adquirit un instrumental operatiu, de mitjans tècnics, iconogràfics i demés, que em són fonamentals. No vull que es perda i no sé treballar fora d'eixe complex. He d'estructurar l'espai on viuré perquè siga adequat, sense luxes però suficient."

No va poder ser. A Madrid havien rebut Josep Renau per la porta gran, l'any 1978, amb una exposició antològica al Museu d'Art Contemporani, juntament amb una altra mostra sobre l'arquitecte Josep Lluís Sert (i queda per a la història el moment en què coincidiren tots

Una mostra de l'activitat i la rebuda de Renau al País Valencià: conferència a Alacant i homenatge, juntament amb Estellés, a València.

amistat"), que ja el 1977 escrivia per afegir-se al clam pro-retorn ("haurem d'insistir-hi, per tal de convèncer-lo de la necessitat valenciana que se'n vinga *del tot* –no sols de visita– carregat amb les seues obres i amb les seues idees") ens resumeix la situació: "No hi hagué diligència, ací. L'entusiasme, li'l posà Fuster, Eliseu [Climent] i deu persones

dos amb Joan Miró, que hi havia anat per passejar sense fanfàrria una exposició que tenia a tocar i s'havia trobat per sorpresa els dos vells i admirats amics; i el seu silenci, emocionat, durant la llarguíssima abraçada). Pío Cabanillas, ministre espanyol de Cultura (i "nou democrata" de tota la vida, en paraules de Gonçal Castelló), havia anat a la inauguració de la mostra de Renau, que considerava un "just homenatge a la seva vàlua". València també inaugurava exposició, el 1979, al Museu de Belles Arts. L'artista feia rodes de premsa a l'Ateneu Mercantil ("Encara no em puc creure que siga ací"). Assistia a homenatges multitudinaris. Es parlava d'encarregar-li un mural per a l'aeroport ("igual com Barcelona ha fet amb Miró", deien). I les institucions no deien mai que no. Però tampoc no arribaven les concrecions.

Tot el que es va aconseguir fou un local per guardar-hi les obres, que no es fessin malbé. I, encara, per una d'aquelles caramboles de la història, fou per mitjà de Miguel Ramon Izquierdo, el darrer alcalde franquista de la ciutat de València: sembla que topà amb Climent i Renau que travessaven la plaça de l'Ajuntament, i que es va oferir a l'artista per al que volgués, que Renau li va dir que no res i que Climent li va caçar l'oferta al vol: "Jo sí que t'ho diré: ens cal un local." ("Estaven arribant les obres i no sabíem on deixar-les —recorda ara amb somriure irònic—. Veges tu que, al remat, l'únic que ajudà fou l'alcalde franquista!")

Perquè, per l'altra banda i a l'hora de la veritat, de forment, ni un gra. Sembla que, en època de l'alcalde Pérez Casado (PSPV-PSOE) hi va haver un espai pel carrer del Micalet. Però, sense dotació econòmica, la Fundació no el va poder assumir. Després, quan Antoni Asunción (també PSPV-PSOE) fou president de la Diputació, es parlà d'adequar un taller a Manises (Horta). Hi anaren. Bé. Cal veure-ho. I passa una setmana. I vejam si ho arreglem el mes que ve. O l'altre. Fins que tal dia farà un any. Renau, com apunta Balaguer, "amb tants d'entrebancs i dificultats, se'n va desanimar". Fins que, en una de les seves anades a Berlín, la salut li va fer una mala passada, va quedar ingressat i ja no va tornar a casa. O potser sí que ho va fer.

EL TEMPS
Els sentiments de Renau en el seu retorn a València es podrien condensar, potser, en aquest gest distès al costat de Joan Fuster i els fills d'Eliseu Climent, Lala i Eliseu.

"La retorne". Era el 8 de juny del 1978 i faltava un dia exacte per a l'homenatge que se'ls havia organitzat a València (la convocatòria anava signada per Andreu Alfaro, Maria Beneyto i Joan Fuster i un prolífic etcètera que es pot llegir a la invitació de la pàgina anterior) a Renau (perquè tornava) i a Estellés (pel Premi d'Honor de les Lletres Catalanes). Era l'època en què determinades personalitats van haver d'assumir, recorda Eliseu Climent, un paper concretíssim: "Com que el país no tenia institucions, hi havia d'haver persones amb les quals poder conformar tot un imaginari: eren Fuster, Estellés, Sanchis Guarner, Alfaro, Peset... i Renau. Ells van ser les institucions del país, en un moment determinat, els que l'orientaren."

L'artista va fer l'anunci en una conferència de premsa: "he pres la ferma decisió de retornar al poble valencià tota la meua obra. I no la done, sinó que la retorne, perquè tota ella és fruit de les idees i actituds que vaig prendre al País Valencià fa molts anys i que sempre he portat amb mi." En tornar al país que havia hagut de deixar per força (i del qual mai no es va desconnectar: és ell qui, per exemple, des de Berlín, l'any 1970, forneix a un amic instal·lat a París alguns llibres "sobre el problema nacional i més concretament sobre

el problema valencià —Fuster, etc.—), Renau, com raona Doro Balaguer, re-connecta ràpidament: "La seua actitud era indubtable. Era una persona molt llesta i de seguida es va adonar per on anaven els tirs, a València." Es va entendre perfectament amb Joan Fuster. I amb allò que significava Fuster. Quan es va fer pública la intenció del PCE d'organitzar-li un acte el mateix dia de l'homenatge previst, i es va crear "una situació un poc tensa", ell "no ho va dubtar —recorda Balaguer—: va dir, amb aquell geni tan fort que tenia: 'Jo vaig on vull, i l'homenatge amb Estellés tira endavant.'" I així va ser. No pas perquè en volgués cap, d'homenatge, que ell no era d'aquests saraus: pel que significava aquella reunió, en aquell moment, a València.

Mesos després es constituïa la Fundació Renau, que havia nascut a casa de Joan Fuster, de la qual també formaren part Climent i Alfaro i Balaguer i que naixia amb la intenció de vetllar perquè l'obra de Renau no es convertís en "objecte de mercat", perquè no acabés apergamada en cap museu-mausoleu: la seva intenció era explícita: "vull que recorregu tot el País Valencià, que la veja tothom, fins que es trenqui". Que així sia. Però que no es trenqui.

Núria Cadenes